

יעקב וואסרמאן

א

שקט ושלווה בעולם. האנושות כאילו נרדמה ועמדה משאוף אל הנצח. זרמי־מחשבותיה מתגלגלים אט ובעצלנות אל חופי ההוויה — וגם הרוחות והזוועות שהתחוללו לפרקים בשטח ידוע — לא הטו אותה מדרכה ולא הביאו שינויים עיקריים ויסודיים בשטף מרוצתה. ההרגל הקפוא והיבש שומר לראשה והמסורה החנוטה שרה לה שיר ערש מיישן ואם מרגישים פעם שני עמודי־חברה אלה — ההרגל והמסורה — ברפיונם, מיד הם קוראים להם לעזרה רעיונות פורחים ודעות בנות־חלוף, מתייפים בהם ומכריזים על רעננותם ואמתותם הם. הם מוצאים את האנשים המוכשרים לשימוש — לסתירה ולזיוף, לניצוץ והברקה — וההמון נמשך בעינים עצומות.

אבל הנה באה המלחמה והחרידה את מוסדות העולם. טיח־הדורות נפל, צעצועי־פאר, המחפים על הרגש הנבוב ועל הרעיון החנוט, התפזרו לכל רוח, פרחי הקדושה המזויפת נבלו והדרת המסורה הועמה וחוללה; אנדרלמוסיה באה לעולם ואובדי־עצות התחילו בני־אדם תועים במדבר־החיים ומבקשים מוצא. החוקים, המוסדות, הדעות, סבכי הרגשות והמושגים הכל נתרוקנו מתכנם ומתמרמרים העלובים ונאחזים מתוך יאוש בסנסני הישן, נאחזים ונופלים, ועיניהם למרחקים — לאור החדש העולה. השעה עוד בין־השמשות, אולם נצחון החדש כאילו מובטח ואסירי עולם יוצאים למרחב.

שעת דמדומים זו, חבלי לידה אלה של צורות חיים חדשות מתאר באמנות נפלאה י. וואסרמאן בסיפוריו שלאחר המלחמה, וביתר שאת — בסיפורו "לאודין". בסיפוריו הקודמים: "פרבר" ו"קריסטיאן וואנשיפ" כבר אנו עומדים על עיי המפולת של התרבות האנושית הישנה. חורבנות, זעזועים וסערות פנימיות מביאים את האדם לידי חשבון הנפש והסתכלות יותר עמוקה בחיים, אבל עדיין הוא עומד נבוך ונדהם למראה

החזיונות החדשים שנגלו לפניו. שרטוטים כהים של נוף חדש הולכים ומסתמנים לפניו, אך חסר אונים הוא לתפוס את העיקר.

פ ר ב ר שב ממקום גלותו. בערבות סיביריה עשה את הנסיון הראשון לחדור לתוך סבכי החיים, להבין את היחסים האנושיים המתוחים יותר מדי והעלולים להקרע בכל רגע, אולם הנסיון לא עלה יפה. הוא שב לעירתו ולמנהגיה ונימוסיה ומוצא את רעיתו הטובה והמסורה, אבל מרגיש הוא, כי במכונה הישנה נשבר איזה בורג, נתקלקל איזה סליל. אהבה? ... לא. אין הוא יודע מה טיבה של אהבה כזו. בחברה הישנה רגילים היו לאהוב באופן יותר אינטנסיבי, והוא מתמרמר וכועס, מטיח דברים כלפי מעלה. אך לחדור למתם של הכחות המתהווים במעמקי החברה — לזה אינו מסוגל כלל. יותר מדי הוא עצמי, יותר מדי הוא מטפל בעיניו, ולכן הוא עומד נדהם ותוהה.

ו " ק ר י ש ט י א נ ו א נ ש י פ ", להיפך, משיג יותר מדי. הוא חודר למהותם של הדברים ויודע את המהפכה הפנימית שהתחוללה לרגלי בלהות-המלחמה. מבטו חד וחותך. את הכמוש והפגום הוא רואה מרחוק. את ערכי המוסר המקובלים שנולדו מתוך עצלות חברתית מצד זה ומתוך הונאה וכפיה מצד שני, ואשר סרסו באופן מגונה את חיי החברה, הוא מכיר היטב. לפניו כאילו נתקלפו החיים והוא רואה בחורבנם ונבלותם — וחש לעזרה. אולם תכונתו עדיין לא נתגבשה כראוי והוא תועה והולך מדחי אל דחי. החיים הדהימוהו — והוא בורח מפניהם ומסתתר במצמקי. הוא בא במחשבה טהורה לקומם את ההריסות — וממשיך את תהליך החורבן. גם הוא חטטן ונקרן כפרבר, אולם הוא אינו עצמי כמותו ואינו מגרד את פצעיו להנאתו: הוא מוסר את עצמו על האנושות, והאחרונה אינה מרוויחה מזה כלום... הוא פונה עורף לחברה הבורגנית, בועט בתענוגי העולם, אולם הנזירות והסיגוף לא תמיד סימנים הם לעוונפש ואומץ-רוח. הוא מעורר שאלות צורבות, מוליד ספקות אכזריים, אבל לכלל פתרון וודאות לא הגיע עדיין. טיפוס לקוי שנולד בבין-המששות של תקופה. אמיץ ממנו הוא לא ודין.

ב

פרידריך לאודין הוא אדם חי ומפרכס, נשמה ערה ופתוחה לרוי הבריאה. כל נדודי הרוח של תקופת המעבר, טירופי הדעות, הדי ההרס

וצלילי הבנין, רעד הגוויעה ורטט התקוה — הכל בא לידי הבעתו הרוממה בטיפוס המשוכלל הזה. מוחו חריף וסופג, לבו הלום חזיונות וניגודים ורוחו כובש ומושל, מרחיק ומקרב, קושר ומתיר — ומוציא הנחות. היסוד הראשי של חיי החברה, שאלת האישות והמין, בצביונה הנכחי, מטרידה את מוחו, והוא רואה בה הונאה עצמית המביאה לידי טמטום הלב וקהות ההרגשה. «היסודות רקובים, ופה עומדת להקה של ננסים ומשתדלת לייפות את הטיח ולפאר את הקשויים». אולם רגלו האחת של לאודין עדיין עומדת בתוך התיחום, ובוזה סוד הטראגיות שלו. הוא חודר אל הפינות החבויות שבחיי משפחה, מרכיב ומפריד, מכיר את השקר והמלאכותיות שבהם, ובכל זה בא לידי פשרנות. מעוף יותר רחב — אין. המסורה מכבידה ומעיקה, החברה תובעת, ההרגל מחניק... בן-המעבר. אבל לפניו כבר מתגלים אפקים רחבים ומתבהרים עתידות.

הוא היה סניגור על-פי הכשרתו וכל עניני אישות ומשפחה היותר מסובכים נמסרו לידו. בנו של מורה עממי החי על משכורתו הדלה, הכיר מעצם ילדותו את העוני. כל צעד לפניו במדרגת התפתחותו ועליה כל שהיא במצבו החברתי, עלו לו במלחמה ובעינויים. בחברה הבורגנית שתמצית מוסרה היא: שמור לי ואשמור לך — הוא השתדל להתרחק מן ההכרות הבזויה, הפרסום הזול, היחסים המלעיבים ויתר מכשירי הגנה עצמית. הוא כבש את דרכו בעצמותו המוצקה, בכשרונותיו המצוינים ובשתקנותו. התכונה האחרונה שסיגל לו בעל-כרחו ובהכרח המאורעות — היא היא שעמדה לו גם בעבודת חייו והאצילה עליו הוד קדושה גם במשרדו וגם בחוג משפחתו. איזה שקט עליון נסוך על חייו המשפחתיים. פייסה, רעיתו המתונה והשלווה, הולכת לאטה מחדר אל חדר, צופיה הליכות הבית וקול צעדיה נבלע באויר. אין אומר ואין דברים — צלילים מתנועעים, צללי אושר פנימי הזורם בחשאי מתוך מעין נסתר. קסם מיוחד היה שופע מעצמותו של לאודין ואותו הקסם משך אליו אנשים בעוז תמימותו ואדישותו. במסירות ובאמון היה כל אחד מפקיד בידו את גורלו ומחכה לתוצאות בהכנעה הבאה מתוך שיתוף נפשי. לאודין ידע את האנשים ונפתולי חייהם, כובד הגורל וסבכי-המאורעות. הוא הבין את השקר, הקנאה, התאוה ורגשי העבדות למדרגותיהם השונות ולשריגי סבותיהם, והדרכים שבהם הם מתגנבים לנפשו של האדם ועושים שמות בה. הרבה שנות עמל ועבודה במעמקי החברה

וביחסים המשפחתיים, שהובטחו על ידי החוק והדת ושנקרעו בנגוע בהם ידי המציאות, פתחו והאירו לפניו אפקים חדשים של חיים סוציאליים ופרטיים מורכבים ומסובכים. עליות וירידות, תענוג אושר ושכרון ויסורי הפכחון, לעגם של החיים ועלבונם — כולם נגלו לפניו. הלכו אליו אנשים ביגון חייהם ובוידויהם כאל כהן זקן ורגיל, והוא היה מרכין ראשו, שומע וסופג, נכנע להכרח המציאות וללהג המקרים... ספרים שלמים יכול היה האיש לכתוב על מוסד הנשואים במאה העשרים. כמנתח קר ומתון היה מפריד באיזמלו החד את סבכי היחסים המיניים, אלה שנולדו מתוך קלות דעת וקלות אמון, תאוונות יתירה ואהבת הבצע, ואלה שבאו מתוך רגש חם, אור שופע ומושך. תחת מבטו החודר היו נמסות מאליהן כל אותן צורות הרגע שסגלו להם "גבורי האהבה" לרמות בהן את בני-אדם ולפניו עמדו יצורים אומללים באוולתם המיוחדת ובחולשתם, משתוקקים למלא את תאוונותיהם הרגעיות, מסתבכים בקורי החיים, נלחצים ונופלים — ופונים לעזרה לאותו השתקן היושב ומסתכל בכובד ראש במשחק האווילי שחמד לו איזה ליצן מסתתר להנאתו ולטובתו הוא. ובמשרדו, על שלחן עבודתו, היו צבורים ומונחים תליתלים של מכתבים — תעודות של צער ועוני, של הבטחות שלא נמלאו, פרפורי אהבה שחוללו ויסורי אנוש — חלל הגדרים והנימוסים, רצוף המסורה ומעשי אבות — ולאודין יושב מורם ומובדל, רואה את הכל, סופג את הכל — ושותק. ההיתה שתקנותו זו תריס בפני המלחמה הפנימית, שהתחוללה בקרבו? אמנם כן. כך מעידים גם השיחות והמכתבים הבודדים לידידו פרויאנדורפר — זה הפילוסופוס הלעגן והספקן מטיפוסו של היווני דיוגניס, השוחק לתעלולי העולם והרושם לדור את "תולדות אוולתם של בני-אדם". גם הנהגתו של לאודין בביתו, התבודדותו בספריה, התעמקותו הפנימית הרגילה — כל אלה הם סימנים לתסיסה נפשית ההולכת ומתבכרת, ומבקשת לה תוצאות.

— מה היית, אילולא היית את אשר הנך? — שואלת אותו לאורה ארדנט, אחת החברות היפות של בתו, האוהבת תמיד את משחקי המלים ודברי חדודים.

— הייתי כל-כך שמח בה עדי, עד שלא הייתי רוצה אחרת... וכאשר דבריו של לאודין העציבו את רוח בתו והיא דרשה ביאורים,

ענה לה בעצב:

— ביאורים... אין כדאי. אתן הצעירות זקוקות לדרכים ישרות. ואיש שכמוני יכול להרשות לעצמו לנטות מעט הצדה. והנטיה החלה.

ג

באחד הימים נמסרו לידו שני משפטים, שבהם השתקפו החיים לכל ניגודיהם ועומק צערם. והם שגרמו להתפרצות הלב, שהיתה עצורה בנפשו של לאודין ימים רבים.

הארטמאן ורעיתו בירגיטה, שניהם אנשים פשוטים, קרתניים, בלי מעוף רחב ובלי שאיפות מלוטשות. חיי הכפר הספיקו למלא, כנראה, את כל הוויתם. העבודה התמידית הקשה — זה בבנאות וזו בהליכות הבית — מצד אחד וצער גידול בנים מצד שני, שעבדו את ישותם, הפיגו את חום העלומים והצרו את חוג עולמם. תאוות כמוסות ומאווים נסתרים לא עכרו את רוחם ולא גזלו את מנוחתם הפנימית. כל אחד ואחד השתרך במסלולו לאטו, על-פי-הרגל מסויים, מבלי נטות הצדה. האהבו זה את זה? מי פתי וישאל שאלה כזאת אחרי עבור שתי-עשרה שנות חיי אישות משותפים? הבית, הסביבה, הבנים, כחו של ההרגל מקהים את חודם של היחסים המיניים, הפרט נבלע בתוך הכלל, העדר, הולך ומתמוג עמו. היו גם סכסוכים והתנגשויות, אך הללו רק מטהרים את האויר, מזעזעים את הירוקה שעל מימי החיים ומבריאם אותם.

אבל פתאום התעוררה עצמיותו הנרדמה של הבעל והוא בעט במסורה, מרד בחיי שעמום — והלך לבקש לו דרך חדשה. געגועים עזים לחיים יותר מלאים תוקפים אותו, והוא, בן הארבעים וחמש, תועה ימים שלמים ביערות ובשדות מבלי מצוא לו מנוחה. נמאסה עליו עבודתו, הוא קץ גם בבניו ולילה-לילה הוא שב הביתה עיף ומדוכא, נגש אל מטת אשתו, בוכה ומתחנן לפניו לשרר אותו. בירגיטה לא הבינה למהפכה הפתאומית שנהיתה בקרבו, והתנפלה עליו בטענות חבוטות. כה הלך הדבר ונשנה, ובינתיים התוודע אל קארולינה, עלמה יפה ומלאת-חן, התאהב בה בשארית רגשותיו והיא התמסרה אליו, סעדה אותו בביתו בימי מחלתו, למרות העינויים והעלבונות שסבלה מידי אשתו. כאשר הוטב מצבו מעט, צווה לה את כל הונו הנמצא באחד הבאנקים, אולם הוא לא יכול לשאת את תוצאות מחלתו ומת שכור-האהבה לקארולינה. לאסונה של האחרונה נפלה הצוואה

בידה של בירגיטה והיא נשארה בודדה, נעלבת ועניה עם תינוק על זרועותיה. ופונה אל הסניגור המצוין לדרוש את משפטה על יסוד זכויותיה הטבעיות.

... אני אהבתי את הארטמאן בכל חום לבי, הקרבתי לו את תום נעורי, וזה פרי אהבתו — מתחננת קארולינה.

...היש חוק זה הנותן את הרשות לאיש לעזוב את אשתו ובניו ולא הו? הנשואים אינם שחוק תינוקות: הם נתקדשו על-ידי הדת והמדינה. חופש אישי, חשוב — והחלט! האשה לא ניתנה לחילופים... הטבע — והנה היא לפנינו אותה לביאת החוק ועריצת המשטר.

וקונסטאנצה אלטאכר — גם היא באה בשם החוק. בת השדרות הגבוהות ששמעה בימי נעוריה שיעורים בפילוסופיה והיתה לה זיקה אל הספרות, נכנסה אל חיי האישות בבטחה ובהכרת עצמית יתירה, שהכל צריך להכנע לטעמה ולנטייותיה. ביופי, באמנות, בחינוך ובספרות — היא תמומת והשופטת, היא הבקיאה, ואין להרהר אחרי החלטותיה. היא הקיפה את עצמה סופרים ואמנים, הפכה את ביתה לבית-נכאת אמנותי וגרשה מקרבו את הביתיות הרכה ואת האמון המיוחד, זה המקרב את הלבבות והמשרה רוח של קדושה ביחסים ההדדיים שבין איש ואשתו. אחרי יום של עבודה במשרד, אחרי יום של סבכי-מסחר מיגעים, שב אדמונד אלטאכר אל ביתו כאל אי התקוה והמנוחה להנפש מעמלו, ומוצא שם גבהות מתנפחת, שיחות בטלות, מלאכותיות נמבזה ומלים חסרות תוכן. אט-אט באו סכסוכים שהביאו לידי קרירות והתנכרות, עד אשר באחרונה הציע הבעל לפני אשתו להפרד ממנו. היא התמרמרה על עזות כזאת. היא היתה רעיה טובה, משגיחה על חינוך בנותיה, נושאת ברמה את דגל המשפחה, ובאו זרים וחיללו אותה. איזו אשה יצאנית — לואיזה דירקום. אהבה?... היש לו רשות מוסרית לאהוב? לעזוב את אשתו ובניו — ולא הו? תאמר: רגש, אולם הו? שהוטלו עליו מה יהא עליהן?

גם היא באה בשם החוק להעמידו על הדרישות המוסריות. ולאודין — זה האדם המצוין, המבין את רוזי העולם והמאזין לדפיקות הלב היותר קלות — שומע את הדברים ושותק.

...החוק, הדרישות המוסריות... כולם באים בשם נחלת עבר נבובה

ומשטר אווילי, ופה זורמים החיים, מציגים לפניך פרובלימות חדשות ולועגים לאולתם של בני-אדם. והוא הלך להתוודע אל המשחקת דירקום.

ד

לאודין כבר שמע את השם הנפלא הזה בבית חברו פרויאנדורפר, באותו יום נורא שכן חברו איבד את עצמו לדעת בעטיה של אותה המשחקת. נטע-נעמן פתוח ליופי וחיים נקטף בלא עת, ומיתתו היתה לוטה בערפלי מסתורים ונתנה מקום להשערות חשודות. עכשיו ענין אלטאכר — ועוד הפעם שמה של המשחקת. מה הוא היציר הנפלא הזה, המקסים ביפיו והשובה באמנותו ובהשפעתו על הסביבה? ילידת הרחוב, פליטת השדרות היותר נמוכות, עלתה על מרומי האמנות והשקיפה בלעג על כל שכבות החברה הבורגנית, גדריה, סייגיה ותחומיה, על מוסדותיה השונים ועל תרבותה המזויפת. היא לא הרגישה בצערם של בני-אדם ועינוייהם המוסריים. שקר, תרמית, ערמה ונכלי לב מלא תהפוכות מצד זה, ואהבה ורחמים מצד שני — כל אלה ההגדרות המוסריות לא בשבילה נבראו. היא היתה מקסימה ומרעילה, מחיה וממיתה בנשיקה, ואחר כך עוזבת את קרבנותיה בלי רחמים. את בעלה גואלה ומפלטה, סגרה בבית-המשוגעים בשעה שעמד למכשול על דרכה. היא ידעה את חולשתם של בני-אדם והשתמשה בזה לטובתה ולהנאתה. היא סיגלה לה את כל אותן המלים המצלצלות והרעיונות הרווחים בחברה רק בשביל לחפות על תאוותיה, ובשעה שהכירו בנוולותה המוסרית, היתה מעמידה פני ילד תמים כאילו לא עשתה כלום. לאודין בא אליה לחקרה, להבין את יחסיה אל אותו הצעיר האומלל ואל מיתתו, לדעת את השפעתה המזיקה על אלטאכר, אבל לבסוף נפל גם הוא ברשתה. הוא ידע את נכליה של אותה האשה חסרת הבסיס המוסרי והביט עליה כעל הופעה זואולוגית מפתיעה, ובכל זאת נמשך אחריה בכל חום אהבתו. בתכונותיהם השונות היה קו אופי מאחד והוא: הכרה עמוקה ברקבונם של מוסדות החברה הבורגנית, באפסותם של כל החוקים אשר נבראו לרמות את בני-אדם, וההכרה הזאת היא שגשרה את הגשר בין אותה הפוחזת, המטילה את זוהמתה בחברה ובין אחד ממתקני העולם, החושב את חשבונה של האנושות, והוא אהב אותה והתענה, אהב והתלבט.

... עוד מעט וגם היא תבוא בשם החוק, בשם הבנים, כבוד

המשפחה ודרישות המוסריות המקובלת בחברה, עוד מעט ותשסה בו גם היא את מגני המשטר הנכחי.

אולם היא נגלתה לפניו בתור מלאך מושיע, ובשעה שעינוויו של לאודין הגיעו למרום קצם, — היא באהבתה הגדולה, פתחה לפניו את השער ל ח י ר ו ת ע צ מ י ת ו ל ח ו פ ש א י ש י . בחושה הדק הרגישה האשה הנפלאה ברפיונו של האדם, בנפשו המתכווצת מתוך צער וגעגועים והיא הושיטה לו יד עזרה, ולאודין הסתכל בה ברגעי הפרידה, הבין לרוחה הטהורה, ונשאר מ פ נ י ם ל ג ד ר . . .

רעיה — אדם, סמל של אשת העתיד. ככה מבין אותה אחד היוצרים היהודים. יותר משהוא מגשם בגבוריו את השאיפות האנושיות של בני דורו, הוא מסמל בהם את ההשקפות הנצחיות של היהדות.

... חיו בשלום, השתדלו להבין איש את רעיתו גם בשעת דמדומים ושגיאות. השאירו לכל אחד את זכותו המיוחדת על התפתחות טבעית על-פי תכונותיו ונטיותיו... הרחיקו צרות-עין זעומה וקנאה מעיקה והשליטו בסביבתכם אמון ואחריות הדדית...

הרמאן קייזרלינג הכיר גם הוא בפגימותיהם של חיי האישות הנכחים ופנה אל גדולי האנושיות לחוות את דעתם, באיזה אופן להבריא את אחד ממוסדות החיים היותר הכרחיים, אולם יעקב וואסרמאן נגש אל הפרובלימה בתור יהודי — לאודין נשאר מ פ נ י ם ל ג ד ר — זו פשרנותו, אך הוא הרים את המסך וגילה לפנינו את האפקים הרחבים והסתכל בחזיון העתיד של האנושות.